

UIT

**THE ARCTIC
UNIVERSITY
OF NORWAY**

Mellom Ararat og Tsjatsja – botanikeren Lars Levi Læstadius (1800-1861)

andy.sortland@uit.no

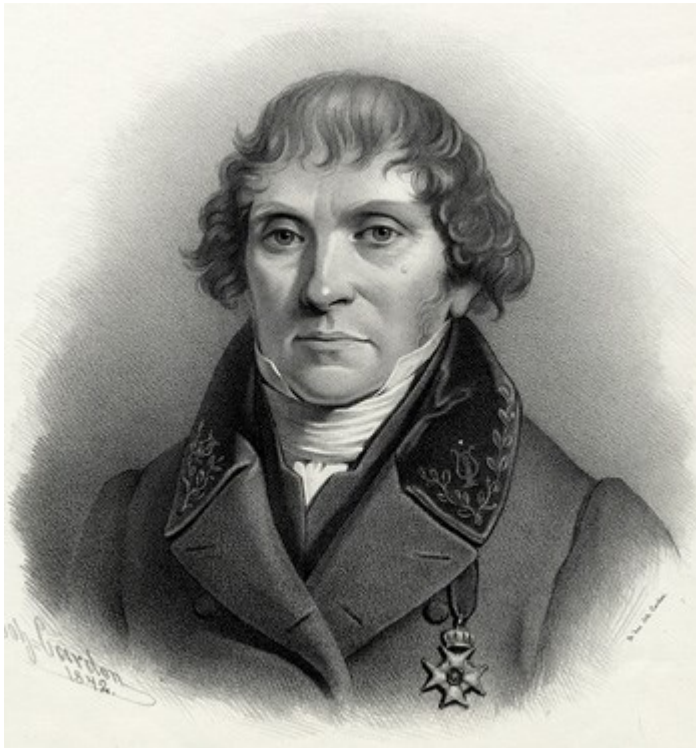
Tidlig og sterk interesse for botanikk

Interessen for botanikken hos Læstadius er påfallende sterk allerede tidlig i ungdommen

Det er åpenbart at spiren til denne interessen kom fra den kunnskapsrike halvbroren Carl Eric Læstadius (1775-1817), prest i Kvikkjokk.

Carl Eric hadde kunnskap og interesse for botanikk, og hadde mellom annet deltatt på naturvitenskapelig ekskursjon i Kvikkjokk-området med Göran Wahlenberg

Göran Wahlenberg (1780-1851)

Litografi av Johan Elias Cardon

Professor i medisin og botanikk

Medlem av det svenske
vitenskapsakademiet

En av grunnleggerne av den
moderne plantegeografien

Studerte språk – interesserte seg for botanikk

Læstadius begynte på gymnaset i Härnösand i 1816. Her vektla en språkfagene, der var lite naturvitenskap

Men Læstadius brukte likevel alle sommerferier til å studere floraen i Kvikkjokk-området

Og etter avlagt eksamen i 1819 dro han på tre måneders botanisk ekskursjon tvers over den skandinaviske halvøy (Härnösand-Trondheimsfjorden-Helgeland-Arjeplog)

Botanikk-ekskursjonen i 1819

Læstadius var på denne ekskursjonen for det meste alene og til fots i ødemarken. Men han viste allerede nå at han var en mann som oppnådde mye med enkle midler

Han fant to, kanskje tre nye arter for Norge, rabbestarr/isstarr (*Carex glacialis*), storrapp/storgröe (*Poa remota*) og smørtelg/bergbräken (*Oreopteris limbosperma*). Den siste dog kanskje funnet før.

Og han gjorde nyttige bekjenskaper; i Östersund med den botanikk-intresserte rektor ved Frösö skole, Gunnar Backmann. Her kunne Læstadius studere et betydelig privat herbarium av planter fra Jemtland

Og i Trondheim fikk han av justitiarius Andreas Rogert et eksemplar av den til da første og eneste norske flora, *Flora Norvegica*, av biskop Gunnerius. De relativt gode illustrasjonene i denne må ha vært nyttige for Læstadius.

Sommeren 1820 – en rik sommer med botanikken

Neste sommer ble igjen i sin helhet brukt til botaniske ekskursionsjoner, denne gang i Pite og Lule Lappmarker.

Et av hans funn fra denne sommeren vakte internasjonal oppsikt, nemlig sølvkattfot/lappkattfot (*Antennaria villifera*). Det var første funn av denne arten fra Skandinavia.

Et enda klarere tegn på hans vitenskapelige talent er etter min mening hans funn av en liten og ukjent starr. Denne mente han kunne være en underart av særbustarr/nålstarr (*Carex dioica*). Senere er denne starren blitt godtatt som en egen art, smalstarr/lappstarr (*Carex parallela*)

Teologiska Seminariet i Uppsala (1820-25) og nye botaniske ekskursjoner og funn

I forbindelse med studiene ved det teologiske seminaret i Uppsala møtte Læstadius selv for første gang professor Göran Wahlenberg.

Dette studiet inkluderte nemlig også forelesninger og studier i andre akademiske fag, inkludert botanikk. Forelesningene i botanikk var ved Wahlenberg.

Møtet mellom dem må ha vært positivt og den unge Læstadius må åpenbart ha gjort et svært godt inntrykk på Wahlenberg i relasjon til botanikken.

Fordi hele neste sommer (1821) drar Læstadius igjen på botanisk ekskursjon i Lule lappmark. Denne gang finansiert av et generøst reisebidrag fra Vetenskapsakademien, anbefalt av Wahlenberg.

Og Læstadius gjør igjen nærmest sensasjonelle plantefunn, mellom annet av arter som ikke var funnet i Skandinavia før.

Botaniske læreår i Uppsala

De sensasjonelle nyfunnene som Læstadius hadde gjort i Norge og Sverige og hans åpenbare vitebegjærlighet og talent innenfor botanikken, åpnet dører for Læstadius som ellers ville ha vært stengt for andre.

Wahlenberg blir på det personlige plan beskrevet som sky og innesluttet, og til dels vanskelig å omgås. Men han gjør åpenbart et unntak for Læstadius som blir vist stor tillit i form av:

- flere anbefalinger til Vetenskapsakademien om økonomisk støtte
- at Læstadius får være med mesteren selv på ekskursjoner
- at Læstadius får i oppgave å illustrere planter til det store plansjeverket *Svensk botanik*
- at Læstadius får publisert viteskapelige artikler i Vetenskapsakademiens skriftserier. Noen av dem viser stor påvirkning fra Wahlenberg, som kanskje også bidro til å anbefale dem publisert

Botaniske læreår i Uppsala

I Uppsala møter Læstadius også den kjente botanikeren Carl Johan Hartmann (1790-1849).

Hartmann ble i Sverige kjent for sin: *Handbok i Skandinaviens flora, innefattande Sveriges och Norges växter till och med mossorna; med inledning, afhandlande grunderna för botanikens studium.* Denne kom ut i elleve opplag, det siste i 1879.

Læstadius møter også Elias Fries (1794-1878), botaniker og berømt soppforsker, som han også deltar på ekskursjon med. Fries hadde en rekke vitenskapelige og politiske verv og stillinger. Men han vakte aldri interesse for sopp hos Læstadius!

Ny ekskursjon til Norge

I 1832 foretok Læstadius igjen en viteskapelig reise som brakte ham helt til Balsfjorden og Tromsø. Og igjen finansiert med velvillighet fra Vetenskapsakademien og Wahlenberg.

Læstadius reiste sammen med tre zoologer og besøket vakte nok oppmerksomhet til at det ble omtalt i *Finnmarken og Nordlandenes Amtstidene*. Vi vet derfor at de ankom Tromsø 14. juli og reiste 20 juli.

I et brev skriver en av zoologene, Per M. Frigelius, at de i Tromsø hadde; «*haft gode dagar, skjutit alkor och varit överhopade af innbjudningar til glada samkväm*»

Det er likevel tvilsomt om Læstadius deltok i større grad på «de gode dagar». Pressede planter fra Tromsø, Lyngen og Kåfjord ble nemlig senere sendt til mellom annet Naturhistorisk Museum i Paris.

Loca parallella plantarum....

I 1839 får Læstadius i Uppsala trykt sin mest omfattende artikkel om botanikk, på hele 92 sider.

Denne publikasjonen var på latin og kan oversettes til norsk med:
Sammenlignende studier over planteformer og deres voksesteder i Nord-Sverige

Publikasjonen gav ham et stipend fra Linné-stiftelsen på 200 riksdaler, men ikke samtidens bifall.

Hans synspunkter på hvordan miljøfaktorene påvirket og modifiserte utseende til plantene ble sett på som tvilsomme. Her var han forut for sin tid, i våre dager er dette selvsagt. En må her eksempelvis huske på at Charles Darwin publiserte sin *Artenes opprinnelse* først i 1859, uten sammenligning for øvrig.

Recherche-ekspedisjonen

På bakgrunn av sine meritter som feltbotaniker i nordområdene ble Læstadius i 1838 invitert til å delta som botaniker i den store, franske vitenskapelige ekspedisjonen til nordområdene (Færøyene, Island, Norge og Svalbard) med korvetten La Recherche i årene 1838-40.

Læstadius deltok bare første året, 1838, kanskje som følge av det han opplevde da.

«La Recherche» ved Bjørnøya den 7. august 1838. Tegning av August Mayer.

Recherche-ekspedisjonen, 1838

Læstadius sluttet seg til ekspedisjonen i Hammerfest etter at den kom tilbake fra Svalbard. Defra ble han med korvetten til Kåfjord i Alta.

Herfra skulle deltagere fra ekspedisjonen ta seg frem med hester over land helt ned til Karesuando. Og leder for dette landpartiet var Læstadius.

Også hovedekspedisjonens leder eller «president», Paul Gaimand, var med i denne gruppen på syv personer.

Læstadius hadde håpet på et brukbart botanisk utbytte av denne ferden, men her ble han skuffet.

Recherche-ekspedisjonen, 1838

Franskmennene hadde prioritert helt feil for en tur til fjells i september, i forhold til den medbrakte feltutrustning.

I stedet for varme klær hadde de prioritert å ta med et ypperlig kjøkken, egen kokk, og 250 liter vin og konjakk.

Læstadius er forarget over at så lite utrettes vitenskapelig på turen, franskmennene bidrar bare med en evinnelig klage over regn og kulde.

Med en meget syk «president» kommer de likevel vel frem til Karesuando.

Etter å ha vært i prestefruens pleie, dro franskmennene videre sørover med båt, og Læstadius fulgte dem et stykke før han returnerte til Karesuando.

Recherche-ekspedisjonen, 1839

I 1839 kommer deltakere i Recherche-ekspedisjonen i flere puljer over land fra Finnmark, via prestegården i Karesuando og videre sørover. Deltakere bor på prestegården hos familien Læstadius, fra midt i april og til langt ut i september. Med den store familien til Læstadius i tankene må det ha vært trange boforhold.

For øvrig donerte Læstadius 6500 innsamlede herbarieplanter til ekspedisjonen!

For sitt bidrag til ekspedisjonen blir Læstadius tildelt den franske Æreslegionens ridderkors i 1841.

I det omfattende verket (15 bind) om denne franske ekspedisjonen er Læstadius oppgitt som medforfatter til 10 bind, men har bare bidratt til ett og ingenting om botanikk. Trolig skyldes dette at det manglet kompetanse til å oversette hans manuskripter til fransk.

Botanikken i de senere år

Selv om Læstadius fikk mindre tid til botanikken etter hans egen religiøse «vekkelse» i 1845 og senere prestestilling i Pajala fra 1849, la han aldri botanikken til side. Senest i 1860 utveksler han brev og planter.

I perioden 1853-1858 fikk han eksempelvis trykket minst 11 botaniske artikler.

I tillegg sendte han inn manuskripter som av ukjente årsaker ikke ble trykket. En grunn kan ha vært at håndskriften hans etter hvert ble utydelig og vanskelig å lese, grunnet svekket syn.

Læstadius førte også en omfattende korrespondanse med natur-historikere, mest i Sverige, men også utelands. I Norge gjaldt dette eksempelvis prest og botaniker Søren Christian Sommerfeldt, og den meget naturinteresserte presten i Vadsø, Peter Vogelius Deinboll.

Peter Vogelius Deinboll (1783-1874)

Da han ble konstituert som
sogneprest i Vadsø i 1816 ,
inneholdt hans private insekts-
samling 3 600 arter!

Da universitetet i Christiania
overtok samlingen i 1833 hadde
den økt betraktelig.

Hvilken betydning har Læstadius hatt for botanikken?

- 1) En fremragende innsats med å utforske flora og plantegeografi i de nordlige områdene av Norge, Sverige og Finland. Her var han en pionér på linje med Linné og Wahlenberg.
- 2) Han åpnet også øynene på alle botanikk-interesserte i samtiden for den rike og spennende fjellfloraen i Nord-Skandinavia.
- 3) Hans innsamlinger var meget vesentlige bidrag til kunnskap, han etterlot et privat herbarium på ca 6000 planter, i tillegg til de 6500 han donerte til Recherche-ekspedisjonen. Pluss alle han solgte i studietiden, og byttet bort.
- 4) Han utfordret de fremste fagbotanikerne i samtiden i systematiske spørsmål, og bidro dermed tidvis og for noen grupper, vesentlig til nytenkning og omvurdering i den faglige debatten.
- 5) Han fremmet og formidlet et positivt syn på botanikken og krevde respekt for faget. Med det var han med på å gi det større plass i samtiden - for framtiden.

Hvorfor fikk ikke Læstadius mer offisiell anerkjennelse som naturvitenskapsmann i samtiden?

Hovedsaklig skyldes nok dette to faktorer:

- 1) Hans teorier om miljøfakorenes påvirkning på plantene var forut for sin tid, og dermed kontroversielle og ikke aksepterte. I tillegg gikk han noen ganger for langt i retning av å forklare forskjeller som modifikasjoner.
- 2) Læstadius bruke ofte en utpreget ironi i sine faglige diskusjoner med andre naturforskere. Dette må ha provosert enkelte fremtredende personligheter sterkt, og kan ha bidratt til at han eksempelvis aldri fikk noe medlemskap i Svenska Vetenskapsakademien

Læstadius, en moderne vitenskapsmann

Lars Levi Læstadius var aldri noen konservativ «læstadianer» i forhold til skaperverket.

Han stod ikke for en konservativ «ord for ord» tolkning av Første Mosebok i Bibelen, om at alt biologisk mangfold og variasjon har sitt utspring i de levende vesener som Noa reddet med seg til fjellet Ararat

I stedet for, utviklet han fra egne feltstudier, en «moderne» teori om at mye av den observerbare variasjonen hos planter skyldes påvirkning fra naturen selv. Tenk om Læstadius og Darwin hadde møtt hverandre!

I valget mellom Ararat og Tsjatsja, valgte han sistnevnte, fjellområdet i grensetraktene i Storfjord i Troms.

Noas ark

Dyrene går parvise
inn i arken. Maleri
av Edward Hicks
(1780—1849)